

MODERNIZATSIYALASHGAN TA'LIM SHAROITIDA O'QUVCHILARDA DARSGA IJOBIY MUNOSABATNI BARQARORLASHTIRISHDA REFLEKSIV KO'NIKMALARNI SHAKLLANTIRISH

Musurmonov R.

*Chirchiq davlat pedagogika universiteti "Maktab menejmenti"
kafedrası dotsenti, p.f.n.*

Tayanch so'zlar: modernizatsiyalashgan ta'lim, darsga ijobiy munosabat, refleksiv ko'nikmalar, o'quvchilar, pedagogik xodimlar, tizimli yondashuv.

Ключевые слова: модернизированное образование, позитивное отношение к уроку, рефлексивные умения, учащиеся, педагогический коллектив, системный подход.

Key words: modernized education, positive attitude to the lesson, reflective skills, students, teaching staff, systematic approach.

Dars intizomiga salbiy munosabatdagi o'quvchilar bilan ishlash jarayonlarida ularda refleksiv ko'nikmalar shakllantirish uchun ularni tahliliy fikrlashga o'rgatish asosida refleksiv faoliyatini tashkil etish zarur, chunki ko'proq tahliliy fikrlash ularning o'zi tomonidan mustaqil o'rganish va o'zlashtirish jarayonlarida, ya'ni o'quvchiga o'qituvchi tomonidan an'anaviy ravishda o'rgatilmaganda, mustaqil fikrlash jarayonlarida vujudga keladi. O'quvchi tomonidan ta'lim olish va kasb-hunar o'rganish yo'nalishidagi o'zining irodaviy xatti-harakatlarining amaliy ahamiyatini va zaruratini mustaqil ravishda tahlil qilishi hamda tushunishi ularning refleksiv faoliyati jarayonlari hisoblanadi.

Refleksiv yondashuv asosda tashkil etilgan dars intizomiga salbiy munosabatdagi o'quvchilar bilan ishlash jarayonlari o'quvchilarni o'z faoliyati va faolligini, bilimi va dunyoqarashini o'zi tomonidan tahlil qilishga, darsga bo'lgan munosabatini mustaqil ravishda ob'ektiv baholashga undaydi [6].

Demak, dars intizomiga salbiy munosabatdagi o'quvchilar bilan ishlash jarayonlarida refleksiv yondashuv o'quvchilarning o'z faoliyati natijalarini hech qanday qarshiliksiz o'zi tomonidan mustaqil o'rganish, o'z shaxsiy imkoniyatlari va undan foydalanish samaradorligini o'rganish, tahlil qilish va ob'ektiv baholashga

undovchi vaziyatlarni vujudga keltirishi bilan bir qatorda, o'qituvchi tomonidan dars intizomiga salbiy munosabatdagi o'quvchilarni mustaqil ta'lim olishga undovchi motivlarni aniqlash va ulardan foydalanish asosida motivlashtirish jarayonlarini tashkil etishga keng imkoniyatlarni vujudga keltiradi.

Chunki refleksiv yondashuv jarayonida o'quvchilarni tahliliy faoliyatga undashga xizmat qiluvchi qulay refleksiv ta'limiy muhit vujudga keladi. Refleksiv ta'limiy muhitni vujudga keltirish o'quvchilarning ta'lim olishga shaxsiy moyilligi va qiziqishi darajasini aniqlash va o'rganilayotgan mavzuga, uning ahamiyati, mazmun-mohiyatiga qiziqish shakllantirish asosida ularning refleksiv faoliyatini amalga oshirishga, faolligini ta'minlashga xizmat qiladi.

Refleksiv faoliyat jarayonida o'quvchilarning ilmiy dunyoqarashi rivojlanib borib, ularda o'qish va o'rganishga moyillik o'z faoliyatini tahlil qilish asosida shakllanadi. Refleksiv faoliyat jarayonida dars intizomiga salbiy munosabatdagi o'quvchilar o'qish va o'rganishi uchun qanday to'siqlar xalaqit berayotgani, o'zi nimaga ko'proq qiziqayotgani, ta'lim olish va kasb-hunar o'rganishning amaliy ahamiyati nimadan iborat ekanligini mustaqil tushunib yetadi. Refleksiv faoliyat jarayonida nafaqat dars intizomiga salbiy munosabatdagi o'quvchilar, balki faol o'quvchilar ham o'z faoliyati va xatti-harakatlarini tahlil qiladi hamda ob'ektiv baholaydi. Shuningdek, ularda o'qish va o'rganishga moyillik va qiziqishlar shakllanishi bilan bir qatorda, ularda to'g'ri kasb tanlash va kasb-hunar o'rganish mas'uliyati shakllanadi.

Demak, refleksiv faoliyat jarayonlarida o'quvchilarning refleksiv qobiliyatlari rivojlanib borib, ularda refleksiv ko'nikmalar shakllanadi. Refleksiv ko'nikmalar shakllangan o'quvchi o'qish va o'rganish, o'z faoliyatini mustaqil tahlil qilish va ob'ektiv baholash qobiliyatlariga ega bo'lgan shaxs sifatida unda ma'lum bir voqelik yoki hodisani, o'tmishni yoki o'tmishdagi jarayonlarning oqibatlarini o'rganish, tahlil qilish va ob'ektiv baholash kabi fazilatlar shakllangan bo'ladi.

Dars intizomiga salbiy munosabatdagi o'quvchilarda refleksiv ko'nikmalar shakllantirish va rivojlantirish jarayonlari samaradorligi esa qo'llaniladigan metodlar va tatbiq etiladigan yondashuvlarning ahamiyati va o'ziga xos xususiyatlariga hamda tatbiq etiladigan yondashuvlarni vaziyatlarga ko'ra to'g'ri tanlanish darajasiga bog'liq bo'ladi. Shuningdek, beriladigan axborot va ma'lumotlar hajmi hamda mazmun-mohiyatiga ko'ra o'quvchilarning moyilligi, qiziqishi va imkoniyatlariga mos kelishi, axborot va ma'lumotlarning aniqligi, ishonchli dalillar asosida qiyosiy tahlil qilinishi ham samaradorlikni ta'minlashga xizmat qiladi.

Demak, dars intizomiga salbiy munosabatdagi o'quvchilarda refleksiv ko'nikmalar shakllantirish va rivojlantirish jarayonlarining sifat va samaradorligi, eng avvalo, mazkur jarayon sub'ektlarining mahorati, tashkilotchilik, ijodkorlik va izlanuvchanlik qobiliyati, bir so'z bilan aytganda ularning kasbiy kompetentligiga

bog'liq bo'lsa, ikkinchi tomondan refleksiv ko'nikmalar shakllantirish va rivojlantirish jarayonlarini tashkil etish va boshqarish texnologiyalarining maqsadi va vazifasiga ko'ra ulardan to'g'ri va samarali foydalanishga bog'liq bo'ladi.

Adabiyotlarda refleksiya, pedagogik refleksiya, refleksiv faoliyat, o'qituvchining refleksiv faoliyati tushunchalari turlicha talqin qilinsa-da, dars intizomiga salbiy munosabatdagi o'quvchilarda refleksiv ko'nikmalarni shakllantirish va rivojlantirish jarayonlari o'quvchilar tomonidan o'zini o'zi va o'z faoliyati natijalarini o'zi tomonidan mustaqil o'rganish, tahlil qilish, baholash va ob'ektiv xulosalar shakllantirish jarayonlari ma'nosida qo'llaniladi.

O'qituvchining refleksiv faoliyati haqida fikr yuritilganda esa, eng avvalo uning mazkur jarayondagi prinsipialligi, ya'ni dars intizomiga salbiy munosabatdagi o'quvchilarda refleksiv ko'nikmalarni shakllantirish va rivojlantirishga yo'naltirilgan o'zaro munosabatlar va tarbiyaviy munosabatlar jarayonlaridagi prinsipiallikni tushinish mumkin. Dars intizomiga salbiy munosabatdagi o'quvchilar bilan ishlash jarayonidagi prinsipiallik o'quvchilarning o'z faoliyati yoki xatti-harakatlarini mustaqil tahlil qilish, ishonchli dalillar vositasida taqqoslash, baholash va ob'ektiv xulosalar shakllantirishga o'rgatishda o'z pozitsiyasiga ega bo'lishidir [6, 80].

O'quvchining refleksiv faoliyati esa o'z faoliyati yoki xatti-harakatlarini mustaqil tahlil qilish, ishonchli dalillar vositasida taqqoslash, baholash va ob'ektiv xulosalar shakllantirish asosida o'z o'quv faoliyati ahamiyatini tushinishi va ta'lim olish va kasb-hunar o'rganish yo'nalishida yangi pozitsiyasining shakllanishidir. Shunday ekan, dars intizomiga salbiy munosabatdagi o'quvchilar bilan ishlashda o'qituvchining refleksiv faoliyati tushunchasi o'quvchining refleksiv faoliyati (o'quvchi pozitsiyasi) tushunchasidan farq qiladi. O'quvchilarning refleksiv faoliyatini tashkil etish asosida ularda refleksiv ko'nikmalar shakllantirish va rivojlantirish jarayonlari tizimga xos xususiyatlarga ega bo'lib, murakkab pedagogik tizim hisoblanadi.

Demak, innovatsion murakkab pedagogik tizim sifatida o'quvchilarda refleksiv ko'nikmalarni shakllantirish va rivojlantirishga yo'naltirilgan o'zaro ta'sir jarayonlarini tashkil etish va boshqarishda tizimli yondashuv texnologiyasini tatbiq etish zarur. Dars intizomiga salbiy munosabatdagi o'quvchilarda refleksiv ko'nikmalar shakllantirish va rivojlantirish jarayonlariga tizimli yondashuvni tatbiq etilishi mazkur jarayonlarda tasodifiy va kutilmagan holatlarning oldini olish bilan bir qatorda, sifat va samaradorlikni ta'minlashga xizmat qiladi [5].

Shunday ekan, dars intizomiga salbiy munosabatdagi o'quvchilarda refleksiv ko'nikmalar shakllantirish va rivojlantirish jarayonlarini tashqi muhitda xizmat qilayotgan innovatsion murakkab pedagogik tizim sifatida o'rganish maqsadga muvofiq bo'lib, mazkur jarayonlarni loyihalashtirish, modellashtirish, tashkil etish, boshqarish, sifat va samaradorligini oshirishda o'qituvchi va o'quvchilarning

refleksiv faoliyatining o'ziga xos jihatlarini inobatga olish zarur. O'qituvchi va o'quvchilarning refleksiv faoliyati yo'nalishida vaziyatlarga ko'ra vujudga kelayotgan talablar hamda refleksiv ko'nikmalar shakllantirish va rivojlantirish jarayonlarini tashkil etishga zamonaviy yondashuvlarni tatbiq etish zaruriyati samaradorlikni ta'minlovchi eng zarur omillar hisoblanadi.

O'qituvchi va o'quvchilarning refleksiv faoliyati jarayonlari samaradorligi dars intizomiga salbiy munosabatdagi o'quvchilarda refleksiv ko'nikmalar shakllantirish va rivojlantirish jarayonlari majmui hisoblangan tizim komponentlarini o'zgartirish, ularni qayta tashkil etish va moslashtirishga bog'liq bo'lib, o'zgartirish, qayta tashkil etish va moslashtirishda ham tizim komponentlari hisoblangan jarayonlarning o'ziga xos xususiyatlarini inobatga olish zarur.

Xususan, ta'lim va mustaqil ta'lim jarayonlari, tarbiyaviy munosabatlar jarayonlari, darsdan tashqari va sinfdan tashqari mashg'ulotlar, motivlashtirish jarayonlarining har birining o'ziga xos xususiyatlarini misol keltirish mumkin.

Dars intizomiga salbiy munosabatdagi o'quvchilarda refleksiv ko'nikmalar shakllantirish va rivojlantirish jarayonlarini o'zaro bog'liq holda, yaxlit tizim sifatida tashkil etishda o'qituvchi va o'quvchilarning refleksiv faoliyati jarayonlarning o'ziga xos xususiyatlarini tahlil qilish hamda mazkur jarayonlar samaradorligini ta'minlash uchun tizimli yondashuvni tatbiq etishning ahamiyatini quyidagi tamoyillar orqali asoslash mumkin:

- refleksiv ko'nikmalar shakllantirish va rivojlantirish jarayonlari sub'ektlari sifatida o'qituvchi va o'quvchilar faoliyat ko'rsatishi, ya'ni mazkur jarayonlarda sub'ekt-sub'ekt munosabatlarining qaror topishi;
- refleksiv ko'nikmalar shakllantirish va rivojlantirish jarayonlari sub'ektlari faoliyatining maqsadga yo'naltirilganligi, izchilligi va o'zaro bog'liqligi;
- refleksiv ko'nikmalar shakllantirish va rivojlantirishga yo'naltirilgan innovatsion murakkab pedagogik tizim o'zaro bog'liq va aloqador bo'lgan komponentlar majmui ekanligi;
- refleksiv ko'nikmalar shakllantirish va rivojlantirish jarayonlarining rivojlanishiga xizmat qiluvchi ichki va tashqi omillarning o'zaro birligi;
- refleksiv ko'nikmalar shakllantirish va rivojlantirish jarayonlari alohida bir tizim sifatida va yuqori tartibli yaxlit pedagogik tizimning tashkil etuvchi komponenti sifatida mavjudligi;
- refleksiv ko'nikmalar shakllantirish va rivojlantirish jarayonlari tashqi muhit va boshqa tizimlar bilan o'zaro ta'sir etish xususiyatlariga ega ekanligi ahamiyatlidir [6: 86].

Oliy pedagogik ta'lim muassasalarida tahsil olayotgan, bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlashda ana shu sifat va vositalarga jiddiy e'tiborni qaratish muhim ahamiyat kasb etadi. Agar talabalik davrida ularda refleksiv faoliyat yuritish ko'nikmalari

shakllanmagan bo'lsa, bu juda katta yo'qotish, bo'lajak o'qituvchining kompetentlik darajasiga salbiy ta'sir qiladi.

Chirchiq davlat pedagogika universiteti "Maktab menejmenti" kafedrasida professor-o'qituvchilari talabalarga o'z faoliyatlarini tanqidiy tahlil qilish, erishilgan yutuqlarning sabab oqibatlarini va yo'l qo'yilgan kamchilik-nuqsonlarga barham berish uchun mustaqil ta'lim olish, yo'l qo'yilgan xato va kamchiliklarning sabablarini tafakkur qilish ko'nikmalarini shakllantirishda alohida e'tibor berib kelmoqdalar. Professor-o'qituvchilarning o'zaro hamkorlikda klaster metodi asosida olib borayotgan faoliyatlari natijasi o'laroq, darsdan tashqari maktab menejmenti yo'nalishi talabalari bilan tashkil etilgan to'garaklarda ta'lim samaradorligini ta'minlashning nozik jihatlari o'rgatilib kelinmoqda. Bu borada pedagogika fanlari doktori, professor Himmataliev Do'stnazar Omonovich, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent Rahmatilla Musurmonov, pedagogika bo'yicha falsafa doktori, dotsent Akbar Nomozovich Rasulovlarning olib borayotgan amaliy ishlari va nazariy ma'ruzalari boshqalarga o'rnak bo'lib, o'zining samarali natijalarini bermoqda.

Adabiyotlar:

1. Hasanov J., To'raqulov X.A., Alqarov Sh., Usmonov N.O., Pedagogika. – T.: «Noshir», 2011.
2. Abdullayeva D., Yorqulov R., Atabaeva N. Oila psixologiyasi. - T.: «Tafakkur Bo'stoni», 2015.
3. Asqarova. O'.M., Xayitboev M., Nishonov M.S. Pedagogika. – T.: «Talqin», 2008.
4. G'oziev E.F., Meliboeva R.N. Ijtimoiy psixologiya. – T.: «Faxrizoda», 2009.
5. Musurmonov R., Musurmonova M. O'quvchilarning darsga bo'lgan munosabatlarini klaster asosida o'rganish. O'quv-metodik qo'llanma. T: "ZEBO PRINT" MCHJ, 145 b.
6. Musurmonov R. Klaster texnologiyalari asosida o'quv-tarbiya faoliyatini takomillashtirish/ Monografiya, T.: "ZEBO PRINT" – 2023. 188 b.

РЕЗЮМЕ

Maqolada maktab o'quvchilarida dars jarayoniga ijobiy munosabatni barqarorlashtirishda o'z-o'zini tahlil qilish orqali yo'l qo'ygan xato-kamchiliklarini aniqlash va korreksiyalash (refleksiv faoliyat) ko'nikmalarini shakllantirishning pedagogik shart-sharoitlari to'g'risida fikr yuritilib, tavsiyalar berilgan.

РЕЗЮМЕ

В статье рассматриваются педагогические условия формирования умений выявления и исправления (рефлексивной деятельности) ошибок, допущенных путем самоанализа, в стабилизация положительного отношения к учебному процессу у школьников и даются рекомендации.

SUMMARY

In the article, the pedagogical conditions for the formation of the skills of identifying and correcting (reflexive activity) the mistakes made by self-analysis in stabilizing a positive attitude to the lesson process in schoolchildren are discussed and recommendations are given.